

JEAN-JACQUES FELSTEIN

AUSCHWITZIN NAISORKESTERI

Minerva

Auschwitzin naisorkesteri

JEAN-JACQUES FELSTEIN

AUSCHWITZIN NAISORKESTERI

Ranskan kielestä suomentanut Susanna Hirvikorpi

Ranskankielinen alkuperäisteos:

Dans l'orchestre d'Auschwitz: Le secret de ma mère

© Éditions Imago, 2010

Suomenkielinen laitos:

© Minerva Kustannus Oy, 2021

www.minervakustannus.fi

Suomennos: Susanna Hirvikorpi

Graafinen ulkoasu ja taitto: Taittopalvelu Ylivo Oy

Kannen kuvat: Auschwitzin kuva Wikimedia Commons,

viulun kuva Michaela Kadlecová / Unsplash

Kirjan kuvat: Yksityiset arkistot

ISBN 978-952-375-231-3

Painettu EU:ssa, Printon Trükikoda, 2021

SISÄLLYS

Prologi	9
1 Hélène ja Violette.....	35
2 Vuosijuhla	55
3 <i>Chaconne</i>	68
4 Sanojen paino	81
5 Orkesteri	103
6 Alma	117
7 Kampaamo ja kauneussalonki Paris-Beauté	131
8 Toinen viulu.....	140
9 Tytär autuaitten maan	152
10 Puolalaiset	169
11 Joutsenen kuolema	188
12 Sylvia	197
Epilogi	202
Auschwitzin naisorkesterin jäsenet.....	216
Ohjelmistoon kuuluneita musiikkikappaleita	220

Jean-Jacques Felstein äitinsä Elsan kanssa

Omistan kirjan sisarelleni Lydialle.

Philipin ja Jacquelinen muistolle.

Monet henkilöt ovat tukeneet, rohkaisseet ja jopa sysineet minua kirjoittamaan kirjani valmiiksi, muiden muassa Ruth Levy, Louis Miller, Françoise Hessel, Bertil Hessel, Alain Rustenholz, Sandrine Treiner, Florence Morgiensztern, Marie-Christine Ottin Pecchio, Roland Meyer ja työn loppuvaiheessa Carole Veron.

Olen ikuisesti kiitollinen Violettelles, Anitalle, Hildelle, Évalle ja Reginalle.

Kiitokset ja hyvästit Hélènelle, Yvettelle, Doralle, Helenalle, Zofialle ja Sylvialle.

Kiitokset Tamara Landaulle, joka auttoi minua ymmärtämään, että olemassaoloni on oikeutettua... se auttoi minua elämään elämäni.

Kiitos myös kaikille niille lapsille ja nuorille aikuisille, joiden rinnalla olen kulkenut ja joita olen kenties auttanut kolmenkymmenen viime vuoden aikana. Myös he ovat antaneet merkityksen elämälleni.

PROLOGI

Kölnissä kesällä 1958

Sinapinkeltaiset viirut raidoittavat harmaata taivasta, joka on samanvärinen kuin painajaiseni. Sillä painajainen tämä on. Meitä on tuhatmäärin. Alastomat kehomme ovat sulloutuneet tiiviisti toisiaan vasten kadulla, joka jatkuu loputtomiin. Olemme ulkona, mutta kuulostaa kuin tuhansien ihmisten lakkaamaton vaikerrus kaikuisi jättiläismäisen kylpyhuoneen sileistä seinistä. Ainoa turvani olet sinä, seisot aivan takanani äänenkantaman päässä. Et puhu minulle vaan tähyilet ympärillesi mieli puolen lailla. Ehkä et edes tiedä, että olen tässä. Jokin tuntematon tyrkkii meitä eteenpäin niin, että lähestymme yhtenä massana metallista pylväs-käytävää, jonka päässä on portaikko. Nousemme portaita yhä toisiimme liimautuneina, etenemme porras portaalta toisiamme tönien, ja huutomme yltyy. Mitä ylemmäs pääsemme, sitä syvempää on ahdistukseni. Huuto muuttuu korviavihlovaksi. Nyt kuljemme käytävää, joka päättyy tyhjyyteen. Edelläni kulkeneet ovat kadonneet, niin varmasti sinäkin. Myös minun on pakko heittäytyä tyhjyyteen, ja huomaa, että metallihäkkiä, jonka huipulle olemme kavunneet, onkin vain valtava uimahyppytorni. Sen alapuolella on valkoiseksi laatoitettu uima-allas, jonka siniset viivat jakavat uimaradoiksi. Värit ovat teräviä, viivat erottuvat selkeinä. Altaassa ei ole vettä. Sinne meidän on heittäydyttävä, sinne meidät heitetään, jotta kuolisimme...

Herään henkeä haukkoen, olen yksin, sinä olet töissä.

Tämä uni oli minulle lapsena ensimmäinen mielikuvani joukkomurhasta, siitä miten natsit tuhosivat meidät. Kauhunäky oli muodostunut mielessäni vain sen perusteella, mitä olin aistinut sinussa, kun olin yrittänyt saada sinuun yhteyden. Olit päättänyt, ettet kertoisi minulle, mitä

olit kokenut muutamia vuosia ennen syntymääni. Minulla oli lapsena vilkas mielikuvitus. Vaistosin sinussa asioita, jotka kertoivat, että painajaistani eivät kansoittaneet lapsen mielikuvituksessa vilistävät sarvipäiset paholaiset, lentävät lohikäärmeet tai hurjat susihukat. Pohjimmiltani tiesin, että unessa näkemäni tuho oli sairas painajainen. Se oli tekninen, anonyymi ja rotuhygienian sanelema, aivan samanlainen kuin todistamasi joukkomurha, ja myös sen toimeenpanijat olivat samoja.

Vaikka olin uskollinen sinulle viimeiseen asti, aistin selvästi, että kyvyttömyytesi osoittaa minulle huomiota synnytti vuosien myötä kuulun välillemme. Sisimpäsi oli särkynyt niin täydellisesti, ettei sinulla ollut edes sanoja kokemasi ajattelemiseen. Puhumattakaan siitä, että olisit kertonut siitä minulle.

Olit todistanut kauheuksia ja kannoit yhä niiden jälkiä. Käsivartesi ulkosyrjään kymmenen senttimetriä kyynärpään alapuolelle oli tatuoitu viisinumeroinen luku, jonka alle oli piirretty pieni kolmio. Sinimusta numerosarja oli melko pieni, mutta sen jokainen viiva oli haava, joka kuvasti hirvittävää vääryyttä.

Hämmentäviä olivat myös painajaiset, joihin heräsit huutaen ja katse harhailevana ja joiden jäljiltä isäni ei pystynyt rauhoittamaan sinua. Tiesin, ettei niistä saanut puhua. Kesti hyvin kauan ennen kuin lopulta ymmärsin, että joskus onnistuit pitämään painajaisesi taianomaisesti loitolla, jos painoin hyvänyönsuukon poskellesi vaikka vastentahtoisestikin, ja riippumatta siitä mitä välillämme oli tapahtunut päivän mitaan. Ainoa meitä yhdistänyt asia oli migreeni, joka imi kaikki voimasi niin, että jaksoit vain hätistää tiehesi jokaisen, joka yritti lähestyä sinua. Koska en pystynyt parantamaan särkyäsi, aloin kärsiä samasta vaivasta. Se oli ainoa asia, jonka saatoin ottaa sinulta pelkäämättä, että veisin liikaa voimiasi.

Olin tiennyt jo pitkään, ettet pystynyt olemaan jatkuvasti läsnä, saatavillani. Tiesin, etten olisi saanut pyytää sinulta enempää kuin pystyt antamaan. Suhtautumisesi ja toisten epäsuorat huomautukset kertoivat selvästi, ettei minulla ollut lupaa näyttää turhautumistani. Sen rinnalla,

mitä olit joutunut kärsimään, minun tarpeeni olivat naurettavia.

Asuimme tuohon aikaan pienessä omakotitalossa muiden sukulaisten kanssa. Perheenjäsenet – perheen, jota kutsuin aina *sinun* perheeksesi – halusivat suojella sinua ja etäännyttivät meidät entistä kauemmas toisistamme: miksi ja millä oikeudella he tulivat väliimme, ensin meidän kolmen ja myöhemmin meidän kahden, kun olit eronnut isästäni? Miksi he puuttuivat asioihimme, miksi suostuit siihen? Epäilemättä olin lapsena varhaiskypsä, odotin sinulta aivan liikaa ja suruni oli liian syvää – et siis voinut reagoida muutoin kuin suhtautumalla välinpitämättömästi tai saamalla raivokohtauksia. Muiden tehtäväksi lankesi huolehtia minusta, kun sinä et pystynyt...

Liian vähän läsnäoloa ja lohdutusta, kun olisin tarvinnut sitä, liian vähän sanoja, jotka olisivat selittäneet tai oikeuttaneet tapahtumia. Lapsen kysymykset kilpistyivät itsepäiseen vaikenemiseesi, minkä seurauksena menneisyydestäsi ja taustastani tuli tabuja.

Niin kauan kuin muistan olen elänyt hälytystilassa ja odottanut jotakin epämääräistä katastrofia, joka suotuisammassa tapauksessa erottaisi meidät ja pahimmassa tapauksessa merkitsisi meidän kummankin kuolemaa. Jo ennen syntymääni oli tapahtunut jotain, minkä taakkaa kannoit ja mistä ei saanut puhua.

Kutsuin sinua, etkä vastannut. Tai et niin usein kuin olisi pitänyt. Turhautumistani pidettiin niin vääränä ja kätkin sen parhaani mukaan – sillä etkö ollutkin pyhimys? – mutta se jätti minuun todennäköisesti jäljet koko loppuiäkseni.

Tällaisen hiljaisuuden ympäröimänä vartuin tyypillisessä 50-luvun kodissa. Muistan muutamia yksityiskohtia: erään lapsen muotokuvan ja kirjat.

Pastelliliiduin voimapaperille maalattu muotokuva esitti kolmevuotiaista Lydiaa seisomassa uimarannalla Knokkessa. Pikkutytyllä oli yllään harmahtava asu. Hänen vaaleat hiuksensa oli leikattu 20-luvun tyyliin, ja posket olivat punaiset ja täyteläiset. Jäsenissä näkyi vielä varhaislapsuuden pyöreyttä. Melko tuntemattoman taiteilijan maalaama

muotokuva oli palkinto, jonka Lydia oli voittanut eräänä kesänä vähän ennen toista maailmansotaa, kun hänet oli äänestetty ”rannan kauneimmaksi lapseksi”. Kuva oli kehystetty arvonsa mukaisesti ja ripustettu salonkiin, missä se piti seuraa epävireiselle pianolle ja hirvittävän rumalle flaamilaistyyliä jäljittelevälle fasaaniasetelmalle, joka koristi salongin aina hiukan varjoisaa takaseinää. Salonki oli huone, jonka läpi sai vain kulkea, ”jotta mikään ei menisi rikki”.

Talossa oli myös kolmisenkymmentä romaania: Dumasin *Musketisoturit*-trilogia, Amédée Achardin *Les coups d'épée de Monsieur de la Guerche* (Herra de la Guerchen miekaniskut) ja *Belle-Rose* sekä kreivitar de Ségurin kootut teokset. Kirjat oli päällystetty sinisellä ja ruskealla paperilla, ja niiden nimet oli kirjoitettu huolellisin mustekiehkuroin kansien valkoisille nimilapuille. Ne vaikuttivat kirjoilta, joita oli keran rakastettu ja jotka oli sittemmin hylätty. Toisin kuin muotokuvaa, näitä kirjoja ei pidetty näkyvillä salongissa vaan ne oli työnnetty syvälle puiseen kaappiin, joka peitti yhden keittiön seinistä. Ne olivat ”Lydia-tädin” kirjoja. Luin niitä ahnaasti. Huolehdin niistä kuin pyhänjäänöksistä. Niitä ne olivatkin, vaikken tiennyt sitä silloin.

Minulla oli siis pikkutytön muotokuva, nuoren neidin kirjakokoelma ja aikuisen naisen nimi, Lydia-täti. Salaperäinen henkilö kolmessa eri iässä. Hän oli aivan liian nuori ollakseen kenenkään täti. Eikä kukaan, et sinä sen paremmin kuin kukaan sukulaisistani, halunnut kertoa minulle, kuka hän oli tai missä hän oli.

En ymmärtänyt yhteyttä Lydian ja hämärältä vaikuttavan menneisyyden välillä kuin vasta paljon myöhemmin. Ensin minun piti käydä läpi sarja outoja tragedioita ja antaa aikaa meitä kaikkia muovanneelle sisäiselle mullistukselle, josta en voinut kuitenkaan tietää mitään.

Perheemme hajoaminen oli minulle yhtä tuhoisaa kuin natsien joukkomurhat – anteeksi, kun puhun näin julmasti sinulle, joka kärsit molemmista. Sinä ja isä rakensitte tukisillan lapsen maailmasta, jonka häilyvä keskipiste olin. Tuo silta huojui lakkaamatta; emme olleet järin vakaa

kolmikko. Avioeronne tuhosi sen vähän turvallisuudentunteen, mitä minulla oli jäljellä.

Tuohon aikaan näin painajaisia raajojen paloittelusta, viiltelystä ja raatelusta. Näin unta, että etsin teitä molempia sortuneista liekehtivistä kaupungeista ja raiskattujen maisemien keskeltä.

Muuttosi Saksaan haihdutti taivaan tuuliin sen, mitä minusta oli jäljellä. Lähtösi tuli minulle yhtä suurena yllätyksenä kuin avioeronne. Lähdit Saksaan kuin olisit lähtenyt pakoon juuri silloin, kun olin poissa kotoa, ”kesäleirillä”, kuten sitä tuohon aikaan kutsuttiin. Leiri oli juutalaislasten lastenkoti Manchejoen rannalla, ja siellä kuulin ensimmäisen kerran puhuttavan vuosien 1939–1945 sodasta. Siellä olin myös ensimmäisen kerran yksin.

Vietin leirillä kaksi kuukautta kuin sumussa, kauhun vallassa. Kehollani ei ollut enää ääriviivoja, hädissäni kastelin vuoteeni. Kadotin kaikki tavarani, tai ne otettiin minulta pois, ellen suostunut kauniisiin

Lähdössä Kölniin äidin luokse

pyyntöihin. Mietin itsekseni, milloin ja millä ihmeen keinolla näkisin sinut vielä. Olit palannut Saksaan, maahan, joka herätti sinussa voimakkaita tunteita aivan niin kuin meissä muissakin. Kun ajattelin sitä, sisäläni alkoi soida epämääräisiä tuskan säveliä, epäilemättä sinun tuskasi.

Lähtösi muistutti liikaa maanpakoa. Eromme muutti todeksi sen ahdistavan näyn, joka nousi mieleeni toistuvasti: juna vei sinut mukanaan, ja minä seisoin avuttomana laiturilla pystymättä estämään lähtöäsi.

Isäni ja sinä sovitte, että vierailisin säännöllisesti Kölnissä, jonne olit avannut kauneussalongin. Tämän kuultuani pystyin taas hyväksymään ajatuksen, että vartun ja elämä jatkuu.

Matkustin isäni kodin ja sinun kotisi väliä, mikä pakotti minut elämään kahdessa erillisessä maailmassa. Yhdeksänvuotiaana minun piti matkata yksin puolen Euroopan halki. Matkan aikana sain sentään tilaisuuden koota itseni, ja tämän järjestelyn ansiosta en menettänyt kumpaakaan vanhemmistani... Tosin en ollut koskaan varma, oltaisiinko minua vastassa rautatieasemalla tai lentokentällä.

Kölnin katedraalin kaksoistornin ilmestyessä näkyviin ymmärsin määränpään lähestyvän, ja kysyin aina itseltäni saman absurdin kysymyksen: ”Onko äiti varmasti vastassa? Ja jos ei ole, kuka auttaa minua nostamaan matkalaukkuni verkkohyllyltä?” Päättelin pituuteni sen mukaan, kuinka hyvin yletyin matkatavaraverkkoon, ja viimein koitti kerta, jolloin onnistuin nostamaan laukkupoloni omin avuin alas ja jaksoin kantaa sitä itse. Isäni varusti minut joka kerta lapulla, jossa luki saksaksi: *Nimeni on Jean-Jacques, äitini osoite on Habsburgerring 18–20, puhelinnumero 23 22 01*. Lappu lohdutti minua, kun pelkäsin, ettet olisikaan vastassa.

Kouluni sisäänkäyntiä koristava marmorinen muistolaatta ja Chaplinin elokuva *Diktaattori* paljastivat minulle kaiken. Laatta oli kiinnitetty seinään muistoksi niistä oppilaista ja opettajista, jotka oli viety keskitysleireille vuonna 1942 ja joista kukaan ei ollut palannut.

Sellaisessa perheessä kuin minun en ollut voinut välttää kuulemasta tuota yksinkertaista sanaa, *pakkosiirto*. Oli totta, että kaikki äitini

puolen sukulaiset olivat solmineet sanattoman vaikenemissopimuksen. *Menneistä* tapahtumista tai *edesmenneistä* ihmisistä, saati siitä, mitä heille oli mahdollisesti tapahtunut, ei ollut lupa puhua. Silti tuo sana mainittiin aina välillä.

Paljon myöhemmin ymmärsin, että tähän sopimukseen oli päädytty, kun sinä, Elsa, olit palannut Belsenistä*, kun taas isäsi, Lydia, Lydian vanhemmat ja isoäitini vanhempi sisar Rosa eivät palanneet Auschwitzista. Sen lisäksi että vaikeneminen auttoi teitä jatkamaan elämäännne – mikä ei ollut helppoa – te myös suojelitte minua, joka olin ensimmäinen *jälkeenpäin* syntynyt. Minäkin noudatin osaltani suvun sopimusta, sillä tugin kernaasti korvani heti kielletyn sanan kuullessani.

Suvun kokoontuessa kävi toisinaan niin, että huomasin äkkiä, kuinka kymmenen aikuista supatti keskenään kuin sopimattomia salaisuuksia kuiskutteleva lapsijoukko. Silloin tuo tietty sana kiersi suusta suuhun ja Lydian ja Rosan nimet lausuttiin kuiskaten – mutta koskaan ei puhuttu Lydian isästä Davidista eikä sinun isästäsi. Noina hetkinä minut passitettiin lukemaan kirjaa toiseen huoneeseen.

Sitä mukaa kun kielletyn sanan painoarvo vähitellen kasvoi – pakko-siirrettiin *sinne mistä ei palattu* – keskusteluntynгät alkoivat saada merkityssisältöä. Ymmärsin vaistomaisesti, mitä oli tapahtunut Lydia-tädille. Hänestä puhuttiin minulle ”tätinä”, ei siksi että hän oli aikuinen, jota minun piti kunnioittaa, vaan koska ikuisesti nuoresta pikku Lydiasta *olisi voinut* tulla aikuinen, jota *olis*in voinut kunnioittaa. En tiennyt tarkalleen, millaisten tapahtumien seurauksena tädin lyhyeksi jääneen elämän lupaukset olivat haihtuneet ilmaan. Lydia, jälkiä jättämättä kadonnut pieni vainaja, ilmensi vertauskuvallisesti, miten natsismin terä oli iskeytynyt perheemme historiaan, hänen kuolemansa oli ammottava aukko jälkeen jääneiden kertomuksissa. Se loi tyhjyyden, jota mikään ei voinut täyttää, haavan, josta tuli vaikenemalla entistä kivuliaampi.

* Auschwitzin naisorkesterin jäsenet siirrettiin Bergen-Belsenin keskitysleiriin loka-marraskuun vaihteessa vuonna 1944. – *Suom. huom.*

Chaplinin *Diktaattori* tuli uudestaan elokuvateatterien ohjelmistoon Pariisissa. Joillekin se merkitsi pelkkää postuumia kunnianosoitusta Chaplinin neroudelle, mutta minulle kyse oli enemmästä. Elokuvan nähtyäni ajattelin, että Tomanian Hynkel oli totisinta totta ja Hitler vain karikatyyri hänestä. Minun oli vaikea mieltää hakaristiä natsismin symboliksi niiden kahden vierekkäisen ristin sijaan, joita viilahteli elokuvan henkilöiden käsivarsinauhoissa. Hynkelin hahmo kiteytti liiankin hyvin vihan ja kuoleman äänitorven, eivätkä hänen sakalaiset röyhtäisynsä naurattaneet minua lainkaan. Minulle Chaplinin elokuva – jonka ensi-ilta oli jo vuonna 1940! – oli ensimmäinen holo-kaustin koneistoa kuvaava dokumentti.

André Schwartz-Bart oli vastikään saanut Goncourt-palkinnon teoksestaan *Viimeinen vanhurskas*, ja koulumme rehtori luki meille kirjan viimeisen luvun, jossa kaikki tapetaan suihkuhuoneeksi naamioidussa kaasukammiossa, niin miehet, naiset kuin lapsetkin. Järkyttävä kuvaus, jossa eri-ikäiset naiset ja miehet kuolevat pimeässä, aiheutti minulle uusia painajaisia. Ne olivat entisiä yksityiskohtaisempia ja kliinisempiä, mutta aivan yhtä pelottavia.

Samoihin aikoihin eräs luokkatoverini, Didier, puhui jatkuvasti paikasta, josta oli kuullut *omassa* perheessään. Hän kutsui sitä nimellä ”Chvitz”. Hän puhui siitä välitunnilla, ruokalassa ja luokassa. Jotkut meistä kuuntelivat lumoutuneina. Ihmisiä kuoli siellä sanoin kuvaamattoman kidutuksen uhreina, eikä sitä voinut sijoittaa mihinkään tiettyyn paikkaan tai aikaan. Silti tuo Chvitz oli jossakin. Paikka vaikutti todellisemmalta ja konkreettisemmalta kuin Ali-Baban luola, Pitchi Poï tai kykloopin luola *Odyssuksessa*, sillä Didier tuntui *tietävän*, mistä puhui. Se ei johtunut niinkään siitä, mitä hän sanoi, kuin niistä tuntemuksista, joita hänen kuvauksensa herättivät minussa. Olinhan elänyt samanlaisten kauhukuvien vaikutuspiirissä.

En maininnut asiasta isälleni vaan odotin pääseväni Kölniin kysyäkseni sinulta, tiesirkö moisesta Chvitzistä. Eräs belgialainen ystäväsi

kuuli, kun esitin kysymyksen sinulle, ja teki tutun eleen, painoi peakalonkyntensä kurkkuaan vasten ja päästi suustaan inhottavan äänen. Vastauksesi oli ponnekas ja ehdoton ”hys!”, ja vaikenemisesi vahvisti todeksi sen, mitä olin kuullut toveriltani koulussa.

Vähitellen vaillinaiset selitykset lokahtelivat toistensa lomaan täysin mielivaltaiseksi kokonaisuudeksi Lydiasta, pakkosiirroista ja Chvitzistä. Aloin ymmärtää perineeni sinulta jotain, mikä langetti minulle ehdollisen kuolemantuomion: olin juutalainen.

Voin kertoa sinulle nyt, että juutalaisuus merkitsi minulle pitkään vaarallista taakkaa, asiaa, joka piti kätkeä muilta hinnalla millä hyvänsä. Näen yhä mielessäni, kuinka lapsijoukko yrittää raahata minua väkipakolla kirkkoon Kölnin katuja pitkin ja mietin itsekseni, pitäisikö minun ”tunnustaa”, *miksi* minulla ei ole sinne mitään asiaa... Vaikken ymmärtänytään sitä täysin, samastuin tuossa hetkessä nukkavieruun gettojuutalaiseen, joka geton muurien ulkopuolella painaa päänsä ja selkensä kumaraan loukkausten ja iskujen sataessa.

Tässä ristiriitaissa, ahdistavassa ja sekavassa mielentilassa minun piti vielä kohdata hetki, jona historia ja *meidän* historiamme törmäsivät toisiinsa. Se tapahtui Saksassa, missäpä muuallakaan.

Minun on yhä vaikea ymmärtää intoasi palata Saksaan. Se ei ollut kottisi. Toki olimme lomailleet siellä usein, mutta oli eri asia asua siellä... Raadoit kuin kuormajuhta, sillä ei ollut mitenkään helppoa perustaa Kölniin kauneussalonkia nimeltä Paris-Beauté. Mitä kauemmin aikaa kului, huomasin sinun puhuvan saksaa asiakkaillesi yhä voimakkaamman ranskalaisella korostuksella, jota maustoiivat toistuvat ”Hein?”- ja ”Non!”-tokaisut. En tiedä, oliko puhetyyli tietoinen markkinointikeino vai halusitko korostaa henkistä etäisyyttä puhekuppaneihisi.

Sinulla ei ollut juuri muita kuin ranskalaisia tai ainakin ranskaa puhuvia ystäviä. Asemasi Kölnissä oli hyvin ristiriitainen. Olit kaukana perheestäsi, mikä tuntui varmaan lähinnä vapauttavalta, sillä sait elää omannäköistäsi elämää kuuntelematta läheistesäi tuomitsevia sanoja,

jos satuit hairahtumaan. Sinulla ei kuitenkaan ollut tarpeeksi kölniläisiä ystäviä, jotta olisit tuntenut olosi kotoisaksi. Tuo rooli, samanaikaisesti sekä osallinen että ulkopuolinen, oli minulle tuttu, sillä sellainen olit suhteessasi minuun ja tunsin usein olevani itsekin samassa roolissa.

Paris-Beauté menestyi kunniakkaasti, ja ”pikku ranskatar” alkoi niittää mainetta Kölnissä. Alkuun tosin asuit kauneussalongissa säästääksesi rahaa ja voidaksesi aloittaa työt heti aamutuimaan – nukuitt sinisellä divaanilla, joka palveli päiväsaikaan odotushuoneessa istujia. Sitten hankit kunnollisen asunnon, jonne saatoin jäädä lueskelemaan, kun lähdit töihin. Et osannut esitellä minua ikäisilleni lapsille, enkä minä tiennyt, miten ystäviä hankitaan. En ollut arka vaan pikemmin villi. Alkuaikoina vietin päiviäni kauneussalongissa, ja minulla oli kauhean tylsää. Tekemisen puutteessa häiritsin sinua, vaikka sinulla olisi ollut asiakas. Aina siitä lähtien kampaamoista uhkuva kosteus ja siemämätön tuoksupilvi ovat masentaneet mieleni: ne muistuttavat minua roolistani haaremin ainoana poikana, jota raukeiden naishahmojen läsnäolo kiusasi epämääräisesti. Olin liian nuori, jotta kukaan olisi kiinnostunut minusta, ja liian ranskalainen osatakseni sanoa enempää kuin *Guten Tag* tai *Danke schön* noille pulskille rouville, jotka saapuivat salonkiin puunattaviksi.

Ystäväiesi joukossa oli eräs Ruth, josta tuli minulle hyvin tärkeä. Hän oli saksanjuutalainen, joka oli onnistunut piileskelemään sodan ajan ja puhui täydellisesti sekä saksaa että ranskaa. Vaikka kokemuksenne olivat täysin erilaisia, Ruth lieenee ollut läheisin ystäväsi, jos belgialaisia Hélène Wiernikiä* ja Fanny Kornblumia ei otettu lukuun. Siinä missä sinä olit lyhyt, pyöreä, punatukkainen ja vaaleaihoinen, Ruth oli pitkä, hoikka, ruskeatukkainen ja päivettynyt vuodenajasta riippumatta. Hän oli kaunis, hauska, eloisa ja järkevä ja osasi kuunnella tuomitsematta. Lopultakin sinulla oli joku, jolle uskoa osa kärsimyksistäsi, menneistä

* Viittaatan orkesterin naisiin nimillä, jotka heillä oli Auschwitziin tullessaan, lähinnä heidän tyttönimillään. Ks. luettelo kirjan lopussa sivuilla 216–219.

ja nykyisistä.

Pidit Ruthista paljon ja hän sinusta. Minäkin pidin hänestä, koska näin, että hän oli sinulle tärkeä, ja koska hän oli ainoa tuntemani aikuinen, joka tuohon aikaan kiinnitti minuun huomiota.

Vaikeutesi juurtua Saksaan ei johtunut pelkästään taloudellisista tai hallinnollisista syistä. Oli myös muunlaisia ongelmia. Olit asunut Saksassa osan lapsuudestasi ja joutunut todistamaan barbarismin nousua. Tunsit saksan kielen kaikki sävyt ja rekisterit, niin lasten runot ja lorut kuin SS-miesten ja byrokraattien kielenkin. Tuskinpa saksa kuulosti kovin kauniilta korvissasi.

60-luvun puolessavälissä Kölnissä näkyi vielä merkkejä sodasta. Ne muistuttivat, ettei kaupunki ollut ollut viaton vaan natsit olivat riehuineet sielläkin voitokkaina. Jälkiä katukivissä, aukkoja muureissa, rauניותuneita taloja ja silmiinpistävän uusia rakennuksia. Jälkiä ihmisissä, vanhuksissa, joiden käsivarsinauhojen kolme kolmion muodostavaa mustaa pistettä kertoivat, että he olivat invalideja tai sokeita. Olin lukenut aiheesta ja tiesin, että kolmekymmentä vuotta aiemmin musta kuvio keltaisella pohjalla oli ollut daavidintähti, halventava kuolemanmerkki, joka ennusti aivan toisenlaista kohtaloa. Käytössä oli myös aitosaksalainen tervehtimistapa: sekä aikuiset että lapset antoivat kättä kumartaen rajusti päätään ja kopauttaen samalla kantojaan. Säpsähdin sen nähdessäni, ja sinua se näytti inhottavan.

Et varmaan voinut olla pohtimatta, mitä nämä pienet kunnialliset vanhukset olivat puuhanneet viisitoista vuotta aikaisemmin. Minäkin mietin sitä, vaikka en esittänyt kysymystä avoimesti, en sinulle enkä heille.

Jäljet näkyivät myös ihmisten mielissä. Koko Saksa järkyttyi, kun Kölnin uuden synagogan ulkoseiniin ilmestyi hakaristejä ja töherryksiä *Tiehenne juutalaiset!* vähän ennen synagogan vihkimistä. Rakennus sijaitsi toisella puolella aukiota, jonka reunalla asuimme.

Historia oli koko ajan läsnä. Ymmärsin sen hyvin, kun Saksassa